

Nadané děti

- teorie a moje zkušenosti s volnočasovými aktivitami Centra nadání

Zuzana Vytisková

Před deseti lety jsem objevila v časopise inzerát lákající na netradiční letní tábor s volitelností programu, deskovými hrami a neobvyklou věkovou skupinou. Po několika letech jsem přešla z účastnické strany mezi organizátory a začala jsem se podílet i na dalších aktivitách Centra nadání (CN), původně zájmové skupiny v rámci Mensy ČR. Teoreticko-pedagogické aspekty činnosti mě začaly zajímat díky konferenci ECHA (European Council for High Ability) 2008, kde jsme s kolegy z realizačního týmu táborů pomáhali s organizací a účastnili se přednášek. Zapsání pedagogických předmětů paralelně ke studiu informatiky bylo logickým důsledkem tehdy vzniklého zájmu.

Cílem tohoto textu je uvést základní pojmy z pedagogiky nadaných, představit volnočasové aktivity, na jejichž pořádání se v CN podílím, a propojit mé zkušenosti s poznatky z literatury.

I. Nadání a přístupy k jejich výuce

Neexistuje jednotná, obecně přijímaná definice nadání. Mezi nejznámější a nejstarší patří inteligenční kvocient (test Ravenových matic), který je snadno měřitelný, ale pro identifikaci potenciálu poněkud jednostranný, podobně jako test obecných studijních předpokladů¹.

Moderní definice popisují nadání pomocí kombinace více faktorů: Podle Diane Montgomery [3] je nadání „Obecná schopnost řešit problémy v kombinaci se zvláštními schopnostmi v určité oblasti“. Renzulliho triádový model [3] popisuje nadání jako nadprůměrnou schopnost společně s motivací, respektive zaujetím pro úkoly a kreativitou. Erika Landau [1] přidává k vrozeným předpokladům intelektuální i emociální vliv prostředí na motivaci a zájem schopnosti využívat. Takovéto definice jsou komplexnější, ale nejsou přímo použitelné pro diagnostiku.

V dalším textu bude slovo nadání omezeno na nadání intelektové a slova nadání a talent budou, stejně jako u J. Mönkse[2], považována za synonyma.

Rozumové nadání se v běžné výuce může projevat nudou a nežádoucí aktivitou, tedy vyrušováním, nebo naopak nezájmem o výuku. Někteří nadaní žáci mají z více důvodů problémy v komunikaci se spolužáky (odlišné zájmy, jiné vyjadřování, odlišnost ve školním úspěchu) nebo učiteli (klade divné otázky, vyžaduje pozornost, opravuje učitele). Nadání samotné není problém, ale v kombinaci s dalšími osobnostními rysy může zakládat jiné vzdělávací i výchovné potřeby. Identifikace nadání a úprava přístupu je tedy výhodná pro jednotlivce (je mu umožněno rozvíjet předpoklady), jeho okolí (dotyčný s ním lépe vychází) i pro společnost (podpora toho, aby z talentovaných vyrostly vyrovnané osobnosti a aby mohli využít své schopnosti ve vědě, nebo třeba při řízení firmy, která nabídne další pracovní místa).

Základní pojmy ve vzdělávání nadaných

Principem **urychlování (akceleraace)** je studium látky následující po již zvládnuté, práce s učebnicemi pro vyšší třídu, případně přeskočení školního ročníku v jednom nebo více předmětech. Mezi výhody patří rychlejší postup žáka k pro něj zajímavému (a v důsledku dřívější nástup na střední/vysokou školu). Nevýhodou při urychlování v rámci třídy je zvětšování rozdílů ve znalostech a tedy vyčlenění

---

¹ Jen pro zajímavost, korelační koeficienty IQ testu s testem studijních předpokladů, v českém prostředí SCIO - OSP, v zahraničí testy GRE se pohybují okolo hodnoty 0,5 [4]

takového žáka ve skupině. Kontraindikací přeskokování tříd je nerovnoměrný vývoj, kdy dítě není sociálně zdatné na úrovni své nové třídy, nebo je „jenom“ fyzicky výrazně mladší a slabší.

Oproti tomu **obohacování (enrichment)** je založeno na probírání stejné látky, ale pomocí komplexnějších úkolů, propojování probíraného s jinými obory a na samostatné práci v době, kdy ostatní opakují. Výhodou je, že postup v oblasti zájmu dítěte v jednom směru nadprůměrného nevyžaduje formální zásah a obohacující materiál je možno zvolit přesně na míru. Nevýhodou je zvýšená náročnost pro učitele nejen na přípravu, ale i na podání ve třídě (není jiný když má jinou práci).

Rozdíl mezi obohacováním a urychlováním lze ilustrovat na příkladu pro první třídu. Ve chvíli, kdy se procvičuje $8 + 4 = 12$, je urychlením vyložit násobení a počítat $3 \cdot 4$. Obohacením je pak zadat úlohu „Najdi co nejvíc různých příkladů, kde je výsledkem sčítání číslo 12. Vzpomeň si na nějakou situaci z domova, kdy je dvanáctka výsledkem počítání“.

Druhou rovinou při vzdělávání nadaných je otázka **integrovaného** nebo **výběrového vzdělávání**. Při výběrovém vzdělávání (speciální třída s programem pro nadané) je výhodou studium s podobně schopnými vrstevníky, možnost rychlejšího probrání látky a složitějších úkolů. Vzdělání **integrované** se naopak snaží udržet třídy různorodé tak, aby se žák naučil pracovat s ostatními, s různými přístupy k řešení problémů. Tato otázka se v ČR občas objevuje na úrovni podpory/omezování víceletých gymnázií, relevantní je ale často už na prvním stupni ZŠ, kdy se formuje vztah k učení.

V poslední době se objevuje ještě pojem vzdělávání **inkluzivního**, který vyjadřuje zachování původních tříd pro většinu rozvrhu, ale zároveň znamená přizpůsobování výuky na míru schopnostem každého jedince a počítá s možností oddělování skupin v případech, kdy je to užitečné [D.Montgomery v 3].

Speciální studijní skupiny i obohacování výuky v běžné třídě jsou závislé na **podpoře ze strany vzdělávacího systému** - dostupnost škol, diagnostika kandidátů do speciálních tříd, příprava učitelů a další prostředky. Kromě politické vůle jsou důležité i okolnosti jako geografická vzdálenost (dojezdová vzdálenost k nejbližší základní škole pracující s nadáním je překážkou i v méně zalidněných regionech ČR, natož například v Norsku [6]), nebo ekonomická situace rodin (nadané děti v chudých čtvrtích Tel Avivu [1]).

Zdroje, ze kterých jsem čerpala, popisují i aktivity **mimo školní rozvrh**. V Německu pořádají výběrové letní žákovské akademie, kde se žáci vybraní školami účastní dvoutýdenního vzdělávacího programu [5]. V některých oblastech Německa a Velké Británie fungují kroužky nadaných vedené rodiči nebo nestátními organizacemi. Franz J.Monks [2] popisuje přínos: „Takto organizovaná forma setkávání a schůzek vysoce nadaných dětí i mládeže na účastníky akcí příznivě působí. Zjistí totiž, že nejsou nejlepší ze všech, nýbrž že jiní jsou právě tak dobří, nebo dokonce ještě lepší. V těchto skupinách může docházet ke skutečné výměně vědění, k podněcování a vzájemnému prohlubování poznatků.“ Izraelský systém, který má silnou centrální podporu, volí cestu aktivit po škole v případech, kdy není možné, aby se děti účastnily speciálního programu jeden den v týdnu místo běžné výuky. Podle Eriky Landau [1] jsou děti, které se alespoň jednou týdně **setkávají s podobně nadanými**, následně mnohem spokojenější i ve svých běžných školních třídách: „Vypozorovali jsme, že pro třídní premianty může být nepříjemným překvapením, když v pracovním kruhu stejně nadaných už nevyčníkají, jak jsou zvyklí. Po takové zkušenosti se nadané dítě rádo vrací do své třídy. Má radost ze svých schopností, je na ně hrdé a obohacuje svou třídu tím, co se naučilo u nás.“

II. Moje zkušenosti s volnočasovými aktivitami CN

Letní pobytový camp CN proběhl letos již po jedenácté. Akce je určená hlavně pro mládež ve věku 10-18 let a probíhá v týdenních turnusech s kapacitou 80-120 osob. Největší odlišností proti běžným táborům i předmětovým soustředěním je **výrazná volitelnost programu**. Oficiální aktivity (5-8 zároveň) probíhají od snídaně do pozdní noci a je na každém zvolit si, které dny půjde spát dříve a které noci dá přednost například dlouhotrvajícím deskovým hrám. Nabídka zahrnuje přednášky, jazykové, debataní a pohybové aktivity, deskové i příběhové hry a týmové úkoly. Důležitou součástí jsou programy a přednášky vedené samotnými účastníky. Vyváženost individuálních programů při zachování volitelnosti je podporována vícesložkovým systémem hodnocení účastníků.

Druhou zvláštností jsou účastníci sami. Spojuje je to, že jsou aktivní, výrazně se věnují jedné nebo více oblastem. Pokud nejsou z velmi odlehlých míst, většina navštěvuje víceletá gymnázia a plánují vysoké školy. Menší část je z uměleckých a odborných škol. Naopak liší se v oborech zájmu nebo v pozici ve školním kolektivu.

Pozorování

Cílem široké nabídky je, spíše než naučit nějaké ucelené téma, **představit zajímavé činnosti**, umožnit si aktivitu vyzkoušet, případně poskytnout základy pro další rozvíjení - ať už formální (polovina dětí z loňské skupiny programování pro nejmladší pak nastoupila ve svých městech do nějakého kroužku programování), nebo samostatně pomocí internetu (žonglování, méně rozšířené cizí jazyky). V mnoha případech je aktivita samotná nejen cílem, ale hlavně prostředkem pro komunikaci účastníků.

Zkušenosti ukazují, že vlastní plánování programu již po dvou dnech na akci dobře zvládají desetiletí, někteří mladší potřebují drobnou podporu vedoucích po celou dobu, jiní se naopak dobře orientují již od začátku.

Zejména u nejmladších účastníků často pozorujeme jistý šok ze **setkání se stejně schopnými vrstevníky**. Někteří jsou ve svém okolí jediní s projeveným vyšším rozumovým nadáním, což se projevuje třeba i despektem ke stejně starým dětem a vyhledáváním pozornosti starších, zejména vedoucích. Pro starší je různorodost, tedy práce s podobně **schopnými, zaměřenými na jiný obor**, hlavním lákadlem pro účast v týmových a komunikačních hrách.

Projevuje se i efekt, který je možno pozorovat na povinném sportu na MFF, pro mladého člověka, který se necítí dobře ve svém běžném světě, může být lákavý třeba obyčejný fotbal - ovšem pokud je hrán s lidmi podobného typu. Konkrétní případ z posledních let byli účastníci ranního kurzu finanční gramotnosti, kteří si dohodli posun začátku tak, aby dobře stíhali (samozřejmě nepovinné) cvičení.

Kroužky zábavné logiky jsou druhou velkou oblastí aktivit. Probíhají přímo na školách. Skupina 8-20 dětí se schází na jednu až dvě hodiny týdně a pod vedením lektora řeší úlohy z pracovních listů, hrají deskové hry, případně debatují o zvolených tématech. Druhou součástí je rozesílání zajímavých úloh emailem do rodin účastníků se dětí, což může děti vést ke společnému řešení s rodiči.

Výběr žáků do těchto kroužků záleží na přístupu školy. Zatímco na některých školách je kroužek nabízen jako otevřený mezi keramikou, basketbalem a anglickou konverzací, existují školy, které kroužek vyhradily žákům ze speciální skupiny pro nadané nebo těm, které doporučí učitel. Ve školním roce 2013/2014 bude takovýchto kroužků probíhat několik desítek v různých městech.

Jak už bylo zmíněno v předchozím odstavci, ne vždy jsou účastníci aktivit CN předem vybírání a testování. Obecně není stanoveno žádné měřitelné kritérium pro účast - ukazuje se ale, že většina

těch, kteří se účastní opakovaně, dosahuje v IQ testech velmi vysokých hodnot (odpovídajících nejlepším 2% v populaci) a prakticky všichni se nacházejí v horních 15%. Co se týká školních výsledků, jsou přítomni jak čeští účastníci mezinárodních olympiád, tak jejich inteligentní, ale studijně neúspěšní vrstevníci, včetně jedinců vyloučených ze střední školy². Pokud nenastane v budoucnu výrazný převis poptávky nad kapacitou akcí, není důvod systém měnit, pořádné akce, které považujeme za zajímavé, které nás baví a vítáme ty, kteří se chtějí bavit stejným způsobem a zvládnou dodržovat základní pravidla.

III. Shrnutí

Průběžné kroužky i pobytové akce umožňují setkání nadaných s jim podobnými, což je podle našich pozorování i podle autorů citovaných v teoretické části důležité zejména pro osobnostní vývoj jedinců. Odborný rozvoj probíhá kromě formálního programu i při setkávání s lidmi jiných zájmů a při sdílení informací a zkušeností. V neposlední řadě je pro mladého člověka důležité, že není veden, nýbrž má prostor pro samostatné rozhodování a je důvěřováno jeho schopnostem, ať už při plánování vlastního programu, nebo při přípravě aktivit pro ostatní.

Výraznou výhodou mimoškolních aktivit obecně je, že nevyžadují podporu systému, náklady typicky hradí rodiče zúčastněných dětí. Nevýhodou je nižší dostupnost - šíření informací je závislé na vlastní reklamě, pro některé rodiny může být překážkou cena, byť nijak nepřevyšuje ceny jiných kroužků a táborů. Další nevýhodou oproti systému, který by nadané podporoval přímo, je neformálnost výsledků, které tak nejsou nijak provázány s dalším vzděláváním.

IV. Použité zdroje

[1] Odvaha k nadání, Erika Landau, Akropolis 2007.

Kniha popisuje mnohaleté zkušenosti autorky v izraelském systému péče o nadané, včetně konceptu jednoho dne mimo běžnou třídu a rozsáhlé nabídky obohacujících kurzů. Obsahuje i konkrétní příklady práce s dětmi z různých prostředí.

[2] Nadané dítě (Naše dítě je velmi nadané) Franz J. Mönks, Irene H. Ypenburg, GRADA 2002.

Kniha shrnuje teorii a ilustruje ji příběhy jednotlivců. Základem je situace v Německu.

[3] Sborník Úspěšná výuka mimořádně nadaných dětí, ed. J. Fořtíková, příspěvky J. Renzulli a S. M. Reisová (USA), Diane Montgomery (UK), Jana Juráškové (SK), TRITON 2008.

[4] Analýza korelace IQ a OSP, SCIO 2008, k 12.9. 2013 dostupné online

<http://www.scio.cz/vyzkum/analyzy/osp-iq.asp>

[5] Konference ECHA 2008, účast a sborník From Giftedness in Childhood to Successful Intelligence in Adulthood - book of abstracts. TRITON 2008

[6] Účast na jednání mezi CN a obdobnou norskou organizací Lykkelige barn, srpen 2013

Informace o aktivitách Centra nadání vycházejí z mých zkušeností, základní informace poskytnete webová stránka <http://www.centrumnadani.cz/>

---

² Nadání a školní neúspěch se nijak nevyklučují, může to být, mimo jiné, důsledek příliš nízkých požadavků ve výuce v mladším školním věku. Více například v knize [3, D.M.], téma podvýkonnost (underachievement).